

Petrovics Alica

Kazzay Sámuel és az első debreceni gyógyszertár

(Samuel Kazzay and the first pharmacy in Debrecen)

„...nemes és tudós férfiakból, Kazzay Sámuel uram, a patikárius.
Derék, egyenes szívű, felvilágosodott lelkű ember, akinek
könyvtár és numismatikai gyűjteménye is volt...”

Arany János „Egetvívó asszonyszív”

A gyógyítás, az igény a fájdalmak leküzdésére egyidős az emberiséggel. A gyógyszerekkel kapcsolatos mindenfajta tevékenység az évszázadok során egybeforr a gyógyítást végző orvos munkájával, s kialakult az a gyakorlat, hogy az orvosok – a nyilvános patikák hiánya miatt – viszonylag jól felszerelt házi patikát tartottak fenn, és saját maguk készítették el betegek részére az orvosságokat.

A gyógyszerekkel kapcsolatos tevékenységek (gyógyszerkészítés, vizsgálat stb.) lassú fejlődési folyamat eredményeként a gyógyító orvos munkájából szakadtak le, és váltak önálló tevékenységgé, hivatássá.

Míg az első gyógyszertárnak nevezhető boltot Bagdadban állítottak fel 765-ben, addig Magyarországon az első gyógyszertárak a Benedek-rendhez kapcsolhatók, a gyógyszertárra vonatkozó első magyar szabályokat pedig az 1242 és 1424 között készült Budai jogkönyv tartalmazta. Az első nyilvános városi gyógyszertárat feltehetően Synock és Barauch budai gyógyszerészek üzemeltették 1375-ben, Európában a mai értelemben vett első nyilvános gyógyszertárat Roger szicíliai király állította fel 1140-ben.

A történetírás a gyógyszerészet kialakulását Európában II. Frigyes szicíliai király, német-római császár uralkodásának idejére teszi, aki 1224-ben a nápolyi egyetem orvosi karán választotta szét az orvoslást és a gyógyszerészetet (4). Ezen belül is két részre osztva: az 1. kategóriába tartoztak a stationárii (kereskedők), akik az egyszerű, orvosi rendelés nélkül is kiadható gyógyszereket hozták forgalomban. A 2. kategóriát alkották a confectionárii, akik a gyógyszereket az orvos előírása szerint készítették el.(1) A 15. századtól Európában a gyógyszerészet fejlődésében több tényező játszott szerepet: egyrészt a földrajzi felfedezések következtében számos új növény terjedt el, másrészt Paracelsus munkásságának köszönhetően a gyógyászatban a kémikália és az ásványi anyagok elterjedése figyelhető meg.

A hazai viszonyok azonban nem voltak megfelelőek arra, hogy az európaihoz hasonló fejlődés alakuljon ki. A 17. században is még olvashatunk gyógyszerészkedő orvosokról és gyógyító gyógyszerészekről. Az európai országoktól eltérően a hazai gyógyszerészképzés is csak 1770-ben indult meg a Nagyszombati Egyetemen, így több híres gyógyszerészünk külföldön végezte el egyetemi tanulmányait. Az egyetemi képzés kialakulása előtt a gyógyszerésztanulók képzése a patikában történt, és a szakma elsajátítása után a tulajdonos állított ki bizonyítványt, mely elegendő volt a patikanyitáshoz. 1753-ban azonban már *physicus* előtt kellett vizsgázni a vándorévek után. Mária Terézia 1770-ben kiadott *Generale Normativum in Re Sanitatis* rendelete értelmében már egy éves tanfolyamot kellett elvégezni annak, aki gyógyszerterápiát szeretett volna nyitni. 1774-től pedig már csak képzett gyógyszerész lehetett gyógyszerterápiavezető.

A 18. század végén 193 gyógyszerterápia létezett, melyek között két debreceni gyógyszerterápia is megtalálható (6).

Az ország három részre szakadása után (1541) Debrecen védelmét a város körüli 4–5 m mély árok és a várossal kapcsolatban álló hatalmaktól ravaszsággal, diplomáciai ügyességgel, bőkezű adományokkal megszerzett menlevelek biztosították – váltakozó sikerrel. Egyszer királyok, fejedelmek írása, máskor török oklevél ígért védelmet az ütközőpontban lévő városnak. Ezért hol a nyugat felé terjeszkedő muszlin vallású török világbirodalom, hol a keleti irányban hódító katolikus európai uralkodók, hol éppen az ellenük felkelt magyar fejedelem, II. Rákóczi Ferenc csapatait tartotta élelemmel, pénzzel a város. Ez az állandó létbizonytalanság nem kedvezett a szervezett egészségügyi gondoskodásnak.

Ennek ellenére az első patika – amit a város alapított - 1670 körül létesült, bár a levéltári adatok csak 1700-tól említik (2). A Piac utcában lévő gyógyszerterápia „Városi Patika,” vagy „Apotheca Liberae Regiaeque Civitatis Debreczinensis” nevet viselte, az „Arany Angyal” név csak később ragadt rá a következő században. A patika gazdasági felügyeletét 1700-tól kezdve a szenátus által választott patikafelügyelők látták el egészen 1771-ig. A felügyelő működése elsősorban a patika pénzkezelésére és árubeszerzésére terjedt ki. Ezenkívül feladatai közé tartozott a patika botanikus kertjének felügyelete is, ahol a szükséges gyógynövényeket termesztették.

E feladatot olyan híres személyek látták el, mint például Huszti István, Weszprémi István, Hatvani István vagy Maróthy György.

A patika vezetésével a városi provisorok voltak megbízva, akik – Csáti Sámuel kivételével - nem voltak debreceni születésűek, és a várostól kapott pénzüsszeg fejében látták el feladatukat.

Feladatkörük a városi tanács által volt szabályozva. Az 1714-es, valamint az 1726-os Protocollonban is megtaláljuk azokat a leírásokat, melyeket be kellett tartaniuk a provisoroknak. A patika tisztán tartásától a gyógyszerkiszolgálás menetéig minden pontosan meg volt határozva. Emellett a Protocollon külön utasítja a város orvosát arról, hogy gondosan ellenőrizze a város patikáját és a gyógyszerész munkáját. Érdeemes megemlíteni, hogy a szigorú szabályozás ellenére a gyógyszerészek, városi orvosok jó fizetést kaptak, személyükhöz és állandó jelenlétükhöz ragaszkodtak, így a város elhagyása is az inspektor engedélyével történhetett meg (3).

A patikasabályozás után térjünk rá arra, milyen cikkeket is lehetett vásárolni. A különböző kenőcsök és cukros készítmények mellett patikai spirituózákat – melyeknek gyógyító hatást tulajdonítottak – szintén vásároltak a patikában. Ilyenek voltak többek között az aqua vitae –tulajdonképpen pálinka –, valamint a rossolis, ami narancsból és fűszerből készült likőr volt. Jelentékeny bevételi forrást jelentett az első magyar gyógyszerkönyvben még hivatalos droggként szereplő tea és a kávé, amit 1736-ban már főztek és árultak. Kapható volt a dohány és a belőle készült tuba is, melyet élvezeti cikként használtak (3).

A 18. században a patika többször áldozatul esett a pusztításnak. 1705-ben Herbeville, Schlick, Glösberg generálisok vezénylete alatt álló német és dán zsoldos hadak pusztítják el a várost aminek a patika is áldozatul esik, 1719-ben pedig a tűzvész okoz felbecsülhetetlen károkat.

1771-ben a város árverés útján eladja a gyógyszerterát Kazzay Sámuelnek, melyet a királyi biztos csak 1773-ban hagy jóvá. A patikáért 15960 rénes forintot fizet, melyet a Kollégiumtól kér kölcsön, ezt a pénzüsszeget azonban nem fizette vissza. (15).

Kazzay Sámuel 1710- 1711 körül született Komáromban birtokos nemesi családban Kazzay Márton és Oroszi Júlia elsőszülött fiaként (8). Ifjúkorában – közel 20 évig - Európa híres városait látogatja. Megfordul Grazban, Münchenben, Bolognában, Veronában, Mantovában és Firenzében. Sienában orvosegyetemi előadásokat is hallgat. Hazatérése után, 1741-től előbb Pozsonyban, majd Besztercebányán tanul. Körülbelül 37 éves, amikor 1748. május 21-én a debreceni kollégium tógás diákja. Itt ismerkedik meg későbbi barátjával, Sinai Miklóssal, aki később professzorságot és püspökséget is visel. 1750-ben gyógyszerészgyakornokként, 1753-54-ig gyógyszerészsegédként dolgozik. 1754-ben a városi tanács Csáti Sámuel halála után Debrecen egyetlen patikájának vezetésével bizza meg. A

patikát – melynek megvételéről már esett szó – 23 évig birtokolja, majd 1794-ben eladja Ördögh Istvánnak.

Baráti viszonyban volt a város korabeli főorvosával: Csapó Józseffel, Weszprémi Istvánnal, akik gyakran kérték segítségét különböző mérgek felismerésében, valamint orvosi rendeletre klysmákat is készített, melyet saját maga applikált (8). Hatvani István professzorral azonban nem volt felhőtlen a viszonya (9). Személyét Jókai is megemlíti „Egetvivó asszonyszív” című regényében, szakmai véleményét pedig a nevezetes Baranyai-perben is igénybe vették.

A kiváló szakember hírében álló Kazzay azonban nemcsak patikus volt, hanem híres érem-, régiség- és könyvgyűjtő is. A gyűjtemény kódexekből, hártýára írott kéziratokból, római és görög érmékből, kisbronzokból, gemmákból és egyéb római antiquitásokból állt, melyről Weszprémi is említést tesz híres könyvében(11).

Élete alkonyán anyagi nehézségei miatt kénytelen eladni gyűjteményét, melyet olyan gazdag és előkelő gyűjtők, mint pl. gr. Teleki Sámuel, gr. Széchenyi Ferenc vagy Jankovich Miklós törekednek megszerezni. A már országosan ismert 2500 kötetből álló könyv- és éremgyűjteménye azonban Debrecenben marad, illetve a Kollégium tulajdonába kerül 1797-ben. (Grünn Albert cikkében – mely 1903-ban jelent meg – téves nézet látott napvilágot arról, hogy a Kazzay-gyűjtemény a Nemzeti Múzeumban található a Jankovich gyűjteménnyel együtt).

A betegeskedő és öreg Kazzay megélve gyűjteményének eladását 87 éves korában hunyt el végelgyengülésben.

Emlékét a mai napig kegyelettel ápolják a kollégiumi Nagykönyvtárban.

Irodalom:

1. Baradlai János. - Bársony Elemér: Magyarországi gyógyszerészet története I-II 1930.
2. Benkő Ferenc: Debrecen gyógyszerterárai a XVIII. században, Déri Múzeum Évkönyve 1976, 89-109 old.
3. Benkő Ferenc: A debreceni patikainspektorokról, Gyógyszerészet 1979, XXIII. 223-225 old.
4. Fodor András: A hatósági gyógyszer(tár)ellenőrzés története Gyógyszerészet 2002, LXVI 4. szám 203-204 old.

5. Grün Albert: Kazay Sámuel éremgyűjteménye, Numizmatikai Közöny II. évf. 1903, 5-7.old
6. Halmai János: Gyógyszertár az „Arany Egyszarvú”-hoz Debrecenben Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 1957, 175-192. old.
7. Magyary- Kossa Gyula: Adatok a magyarországi gyógyszerészet történetéhez, Magyar Gyógyszerészettudományi Társaság Értesítője, MGYTÉ, Budapest, XIII. 5. szám 1937, 727-731.old.
8. Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek, Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat 1931. II- k. 195. old. III. k. 327. old.
9. Szelestei N. László: A Collectio Kazzaiana, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1976-1977, 417-443. old.
10. Takács Béla: Kazay Sámuel, egy debreceni műgyűjtő a XVIII században, Műgyűjtő VII. évf. 1975/1, 24-27. old.
11. Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza II. k. (Fordította Kőváry Aladár) Budapest, Medicina Könyvkiadó 1968, 923. old.
12. Zalai Károly: A magyar gyógyszerészet nagyjai Bp, Galenus Kiadó 2001, 14. old.
13. Zboray B.- Szmodits L.: Kazzay Sámuel, Gyógyszerészet LXIII, 1999, 799. old.
14. Zoltai Lajos: A debreczeni kollégium éremtárának keletkezése és a Kazay-féle gyűjtemény, Numizmatikai Közlemény XIV. évf. 1915, 137-143. old.
15. Zoltai Lajos: Újabb adalékok a könyv-, régiség-, éremgyűjtő debreceni patikárius nemes Kazay Sámuel élettörténetéhez, Magyar Gyógyszerészettudományi Társaság Értesítője, 1931, 211-224. old.

Petrovics Alica
Orvosi Hetilap 2006. ápr. 23. 147 évf. 16. sz. 761-762.o.